

A „nemzeti klasszicizmus” mint „nemzeti paradigma”

A Csokonai Könyvtár immáron kilencedik kötetét adta közre. A sorozat keretében megjelenő tanulmánykötetek, monográfiák, szerkesztői a magyar irodalomtörténet valamennyi korszakának újragondolását tűzték ki célul. E koncepcióba kiválóan illeszkedik Imre László Műfajok létformája XIX. századi epikánkban című kötete. A műfaj történet nagy hagyományokkal rendelkező területe irodalomtudományunknak. Nem véletlenül írja tehát e monográfia első méltatója, Dávidházi Péter, hogy Imre László kötete a „műfaj történet régóta elhanyagolt terén új csapást nyit”. Maga a szerző is hangsúlyozza az ilyen jellegű közelítés fontosságát: „A műfajok létformájának szinkron és diakrón vizsgálata (...) az irodalom működésének leglényegét érinti.” Imre László három korábbi kötete szintén műfaj történeti jellegű, de specifikusabb témával foglalkozik: a regénnyel (Brjuszov és az orosz szimbolista regény, 1973), a balladával (Arany János balladái, 1988), valamint a verses regénnyel (A magyar verses regény, 1990).

A szerző új monográfiájában – saját bevallása szerint – nem törekszik szintetikus összefoglalást adni, hiszen ehhez valamennyi műfaj részletes számbavétele volna szükséges. Túl azon, hogy a szintézis követelménye idegen napjaink elméleti megfontolásaitól, a téma ennél sokkal kimerítőbb áttekintéséhez elegendő előtanulmányokkal sem rendelkezünk. Továbbá, „ahogy a szivárvány színeit sem éles határvonal választja el egymástól, s talán meg sem határozható teljes pontossággal az a mező, melyben az egyik szín véget ér és egy másik kezdődik, ugyanúgy a műfajok is sok esetben (...) annyi és oly sokféle változatban léteznek, hogy nem osztályok, csoportok, alcsoportok stb. hierarchikus elrendeződése, hanem megszámlálhatatlan mennyiségű változat folytonos egymásba áttünése gyanánt szemlélhető és szemléltethető létezőmódjuk”. E „szivárvány-elméletre” hivatkozva a kötet inkább a „mintavétel” eljárásával él – azokat a problémákat dolgozva fel, melyek műfajilag különösen érdekesek. Így a monográfia egészére jellemző az átmeneti műfajok vizsgálata iránti fogékonyság és az addigi klasszifikáció egy-egy vitatható esetének újragondolása.

Az első három fejezet (*A tárgy nehézségei és lehetőségei; Műfajfejlődés vagy rendszercsere; Műfajok létformája*) a munka elméleti horizontját vázolja fel. Az irodalom alakulástörténetét az utóbbi évtizedek megújuló látásmódjára reflektálva igyekszik elgondolni. Vagyis eltávolodik a pozitívista-evolucionista szemlélet mára meghaladott historicizmusától. „Az irodalmi fejlődés (...) a rendszert alkotó műfajok kölcsönviszonyának szüntelen módosulása, a formai eljárások és funkciók szakadatlan kontrasztba kerülése, s ennek révén elhasonulása a megelőző állapottól, azaz a rendszerek folyamatos cseréje.” Fontos rámutatni itt a „rendszercsere” kifejezés fontosságára, mely ebben a kontextusban nem azonos a fejlődéssel. Imre László *Tinyanov* és az orosz formalisták koncepcióját továbbgondolva a változást a műfajok produktivitásának gyengüléseként, s azok ellenében megszülető új műfajok dialógusaként értelmezi. S ez a csere legtöbbször új funkcióit betöltő eljárásokként értelmezendő. Tehát nem csupán műfajok születésének, virágzásának és hanyatlásának folyamatát kísérhetjük figyelemmel, hanem a külső és belső inspirációk rendszerét, az átmeneteket, a variáns-

kat. A fejtegetések pedig az elméleti előfeltevések vizsgálatától, a műfajok létmódjának áttekintésétől a konkrét műelemzésekig ívelnek. Mindezt figyelembe véve nyílik lehetőség a romantika műfaji rétegzettségének jellemzésére, tulajdonképpen a Horváth János-féle „nemzeti klasszicizmus” elméletének korszerű újra-fogalmazására. Annak átgondolására, hogyan jut el a tizenkilencedik század közepére irodalmunk a nemzeti sajátosságok formakincsét kiépítő, s ilyen értelemben „paradigma-váltásként” észlelhető állapotába.

E „nemzeti paradigma” kialakulásában – a választott mintákat illetően – Imre László kiemelt szerepet tulajdonít Arany János balladáinak. Három fejezetet is szentel e témának, három különböző aspektust érvényesítve. (Egyébként a monográfia egészén végigvonul az Arany-epika vizsgálata.) A műfaj történeti, diakrón áttekintés, a magyar és világirodalmi inspirációk felvázolása után hat alaptípust állapít meg: a népballadák, a Shakespeare-tragédiák, a történelmi kisepika, a románc, a romantikus alakzatok, valamint az egyes anekdoták által meghatározottnak nevezhető műveket. Ezzel pedig a szöveghagyomány „újrólvasásai” és annak módoszatai felől tud újabb szempontokat nyújtani a balladák értelmezéséhez. Vigyázva arra, hogy az „osztályozás” ne pusztán bizonyos „alpváltozatok” folyamánynak tekintse az egyes darabokat

– ilyen előzetes struktúrák létét éppen a hivatkozott újabb irodalomtudomány kérdőjelezi meg. S noha a szerző így újabb „csoportosítást” kísérel meg, valójában többnyire túllép a „rendszerzés” retorikáján, s az alkotásmód eleven újraolvasó-újraíró jellegét domborítja ki. Még akkor is, ha e korábbi retorika nyomai fel-fel-

tűnnek például egyes balladák „egyedinek”, „társtalannak” minősítése kapcsán (Az ünneprontók; Népdal; A honvéd özvegye). E megfigyelésekben fontosnak tarthatjuk a korabeli elvárásokra irányuló elemzéseket, így a ballada szokásos ismérveinek mellőzésére vonatkozó reflexiót (Rozgonyiné), emellett a szövegminták „egymásra másoló-dását” észlelő szempontokat (Szondi két apródja), a többféle olvashatóság hangsúlyozását (Tengerihántás), valamint a stilisztikai, szövegtani problémák boncolgatását, az akusztikai réteg (az „auditív esztétikum”) új-szerű tárgyalását.

A regényműfaj tekintetében talán leg-érdekesebb az a fejezet, mely – dominánsan stilisztikai és szövegtani közelítéssel élve – a szakirodalomban egy, eddig eléggé periférikusan kezelt szövegegyüttes újraértelmezését javasolja. E rész a Kuthy Lajos-, Nagy Ignác-féle posztromantikus regények rekanonizálására tesz kísérletet olyképp, hogy bennük a posztmodernitás némely elemének „előzményeit” véli felfedezni. Eszerint itt olyan elbeszélői nézőpont-

---

A regényműfaj tekintetében talán legérdekesebb az a fejezet, mely – dominánsan stilisztikai és szövegtani közelítéssel élve – a szakirodalomban egy, eddig eléggé periférikusan kezelt szövegegyüttes újraértelmezését javasolja. E rész a Kuthy Lajos-, Nagy Ignác-féle posztromantikus regények rekanonizálására tesz kísérletet olyképp, hogy bennük a posztmodernitás némely elemének „előzményeit” véli felfedezni. Eszerint itt olyan elbeszélői nézőpontkezeléssel, olyan nem-lineáris történetvezetéssel, a „valóságillúzió” olyan felszámolásával (is) találkozunk, melyek révén az irodalmi mű szövegszerűsége kerül előtérbe, vagyis tudatosan felértékelődik a nyelv szerepe.

---

kezeléssel, olyan nem-lineáris történetvezetéssel, a „valóságillúzió” olyan felszámolásával (is) találkozunk, melyek révén az irodalmi mű szövegszerűsége kerül előtérbe, vagyis tudatosan felértékelődik a nyelv szerepe.

Megfigyelhető a szövegek nyelvi létmódjára történő explicit utaláshalmaz, melynek következtében a hangsúly nem a *valamit* mondásra, hanem a *valahogyan* mondásra kerül. Imre László számos deiktikus elemre hivatkozik, így a szövegből való kiutalások (exofora) és a szövegre való visszautalások (endofora) rendszerére, a szójátékokra és a sajátos „szerzői” önkomentárookra, melyek nyomán a nyelv irodalmi viselkedésmódjának kérdésére összpontosíthat. Mindemellett úgy véljük, nem csupán Nagy Ignác és Kuthy Lajos írástechnikájára jellemző ez a „módszer” (*Eötvös Károly* regényei vagy *Mikszáth Kálmán* korai munkái ugyancsak figyelemre méltóak lehetnek e tekintetben). E korszerű szempontokat alkalmazó fejtegetésekben ugyanakkor némileg zavaró a narratológiailag következtelen nyelvhasználat: az író és az elbeszélő fogalmainak keveredése, az „empirikus” és az „implicit” szerző gyakori elhatárolatlansága.

Kemény Zsigmond több művével mint a regény eltérő műfaji variánsainak egyes megoldásaival is foglalkozik a kötet. Az *Élet és ábránd* kapcsán a szövegeket behalózó aforizmák funkcióját veszi számba mint műfajalakító, műfajképző tényezőt, s rámutat, hogy e filozófiai, történelmi, társadalmi és lélektani motíváltságú megnyilvánulások az eszszeregény alapjait vetik meg. A *Férj és nőben* a szerző a pszichológiai regény kezdeteit véli felfedezni, melynek jellegalkotó tényezői a lélektani jelentést célzó szemantikai átvitelek, vagy a hősök indirekt, tárgyi vagy táj általi karakterizálása („vizuális konkretizációk”). Az *Özvegy és leányához* a narratíva felől közelít az elemzés: a műben felbukkanó figurákhoz kötődő többféle elbeszélői magatartást mutatja ki, így a szatirikus, az ironikus, a lírai, a tragikus stb. elemek keverését. A

stilisztikai és az alaktani szintek együttes vizsgálata itt sem maradhat el: *A rajongók* révén Imre László a hasonlatok szövegbeli funkcióit veszi számba. A *Zord idő* motívumelemzésével zárul a sor: itt arról esik szó, hogy miként válhatnak a „színek” és a „fények” a mű olvasatát befolyásoló tényezőkké.

Mikszáth Kálmán regénye, a *Szent Péter esernyője* Imre László olvasatában mint a romantikus regény kései reprezentánsa jelenik meg. Elemzése a mese és a kalandregény egymásba játszásából adódó empirikus, transzcendens és *ál-transzcendens* valóságsszintek jelenlétét hangsúlyozza. Mindebből jól kivehető tehát a szerző eredményes igyekezete, hogy a tizenkilencedik századi irodalomra is – bár igen óvatosan – kiterjessze az irodalomtudomány legújabb eszköztárának több elemét. Hozzájárulván ahhoz a manapság még csekély mértékben érvényesülő folyamathoz, mely a modernséget megelőző korszakok vizsgálatában sem mellőzi a korszerű beszédmód alkalmazását.

A monográfiának természetesen néhány csomópontját ragadhattuk csak ki, hiszen minden fejezet a műfaj történet más és más kérdését veti fel, s válaszai szinte önálló tanulmányoknak is tekinthetők, miközben összességük az adott elméleti keret – alcímekkel jelzett – tételmondatainak kifejtését adja. De a mondottak alapján is megállapítható, hogy igen termékenynek bizonyult Imre László vállalkozása. Egy jelentős hagyományokkal rendelkező, napjainkban is nagy fontosságúnak tartható, ám eléggé háttérbe szorult értekező műfajt újít meg. A szépirodalmi műfajok létmódját illető észrevételei, módszertani eljárásai alighanem mellőzhetetlenek a további kutatás számára.

IMRE LÁSZLÓ: *Műfajok létformája XIX. századi epikánkban*. Csokonai Kiadó, Debrecen 1996.

Rózsafalvi Zsuzsanna